

Robert Fischer

DIRŽAVNIČKO UMIJEĆE
STRATEGIJE ZA SVIET KOJI SE MIJENJA

Željela sam napisati još jednu knjigu – ovaj put o budućnosti. U današnje vrijeme friziranja podataka i zvučnih fraza uvijek prijete opasnost da će se vođe povesti za modom, a ne za vlastitim instinktima i uvjerenjima. To nije bio način na koji je Zapad pobijedio u hladnome ratu niti smo tako stvorili osnovu za današnju slobodu i blagostanje. Želimo li postići da se naša dostignuća očuvaju i za našu djecu i unuke, Zapad mora ostati budan i snažan. Moja je namjera da u ovoj knjizi pokažem kako se to može – a i mora – postići.

ika
T
changing world
hatcher 2002
by HarperCollinsPublishers Ltd

veli
ć

ž Čajko
ik

iški
ovanje ovitka
ateljčić

Fišter

lčec

aret Thatcher
illian Allen)

KNJIGA, d.d., Zagreb, 2004.
ve knjige ne smije se umnožavati,
i na bilo koji način reproducirati
ova pismenog dopuštenja.

gizacija u publikaciji
sveučilišna knjižnica - Zagreb

Thatcher, M.
0)"19"

s, Margaret
ičko umijeće : strategije za
nijenja / Margaret Thatcher
preveli Andrea Kovačić...
ovidi Tomislav Kaniški]. -
ska knjiga. 2004.

: Statecraft. - Kazalo.

61564-7

Margaret - Memoari
odni odnosi - 20. st.
ritanija - Politička povijest - 20. st.

61564-7

od Hrvatske, d.o.o., Zagreb

Ratovi na Balkanu

IDEALNA PRILIKA ZA INTERVENCIJU

Bismarck je jednom prigodom navodno rekao: „Cijeli Balkan ne vrijedi kostiju jednoga pomeranskoga grenadira.” Mnogi bi se složili s tim mišljenjem Željeznog kancelara.

Pripadnici „Bismarckove škole” uvjereni su da Sjedinjene Države i/ili europske države nemaju osobnog interesa u toj regiji, te kako je najbolje da se samim žiteljima prepusti da riješe svoje odnose – ili, što je mnogo vjerojatnije, da ne riješe svoje odnose. Nadalje, oni kojima je draža politika neupletanja budući da nemaju strateškog interesa na tom području, također uzimaju zdravo za gotovo kako se radi o političkoj močvari. Vlada uvjerenje da je na tu regiju od davnina bačeno prokletstvo. Podrazumijeva se kako su tamošnji politički vođe iracionalni. Narodi te regije na glasu su kao dozlaboga teški. U takvim okolnostima, podrazumijeva se da ne vrijede ni uobičajeni strateški i moralni kriteriji. Možemo zdvajati nad onime što se događa, no tako je vazda bilo, a tako će i biti. Dakako, ovo je tek neznatno pojednostavljena predodžba koja je prevladavala u medijima početkom devedesetih godina, kad se Balkan počeo sunovraćivati u genocid.

Postoji, međutim, još jedna predodžba, gotovo podjednako raširena, osobito danas kad lapidarna politika neupletanja u balkanska pitanja više nije na velikoj cijeni. Prema toj predodžbi, koja je osobito zastupljena među liberalnom ljevicom, Balkan je lakmus-test, a tamošnji događaji prigoda su da izvučemo pouke koje se mogu primijeniti i izvan te regije. Ti su ljudi uvjereni kako je jedini način da se nacionalizmu onemogućí izazivanje novih ratova i ratnih strahota taj da se – grubo rečeno – ukine i sam pojam nacionalnosti. Oni misle da su samo međunarodna tijela – politička, vojna i pravosudna – sposobna za reguliranje prihvatljivih normi ponašanja. I dok oni žele pretvoriti balkansku regiju u svojevrstan protektorat, u kojem bi glavnu riječ vodili NATO, UN i EU, njihova je konačna ambicija široka primjena multinacionalnih modela koji se danas razvijaju na tom području, kako bi se oni u praksi ostvarili na sve većem i većem prostoru „globalnog sela”.

Nadam se da sam već dovoljno dobro objasnila zašto držim da je utopijski internacionalizam ove druge skupine nerealan, pa čak i štetan.²²⁵ I u unutrašnjoj i u vanjskoj politici, državnici se moraju baviti ljudskom prirodom, pa i njezinom ružnijom stranom. Pritom se trebaju osloniti na svoje instinkte, pa čak i predrasude, ako od toga može biti koristi. Oni ne bi smjeli pokušavati iznova stvoriti čovječanstvo prema svojim zamislama. A u ovom konkretnom slučaju, pokušaj da se izgradi savršeno pravedan i trajno miran Balkan mogao bi dovesti Zapad do nerazmjernog i neprihvatljivog rasipanja energije i resursa.

Problem je u tome što je onaj prvi, „Bismarckov” pristup, primijenjen u toj regiji početkom devedesetih, završio strahovitim neuspjehom. Zapravo, nikad i nije postojala politika potpunog neupletanja. „Čisti” izolacionizam vjerojatno bi prouzročio manje štete negoli politika koja se vodila u to vrijeme. Zapad, na kraju krajeva, jest intervenirao kako bi pokušao održati staru Jugoslaviju na okupu, te izvršio veliki pritisak u javnosti na one koji su se drznuli poželjeti izaći iz nje. Zapadne su države, između ostalog, nametnule embargo na uvoz oružja, čime je agresor stavljen u neusporedivo povoljniji položaj, a to je i potaknulo agresiju. Napokon, Zapad je posredovao u brojnim prekidima vatre (koji nisu poštovani), i upućivao je brojne prijetnje (koje se nisu nikoga dojmile). Stoga bi bilo pravilnije stajalište Zapada u ono vrijeme opisati neuspješnim upletanjem, negoli potpunim ograđivanjem od tih zbivanja.

U svakom slučaju, samo netko kratkovidno promatra državne i strateške interese ne može sagledati posredne i neposredne posljedice krize. Uvijek je opasno dopustiti bezočnu agresiju, čak i ako se njezine neposredne posljedice čine neznatnima, zbog presedana koji se time postavlja. To još kudikamo više vrijedi kad se takva agresija dogodi u regiji koja povijesno pripada Europi, u susjedstvu je NATO-a, i sama po sebi izrazito nestabilna.

Neki danas zaboravljaju kolike su države bile izložene riziku da se uvuku u ratove Slobodana Miloševića. Njegovo ugnjetavanje etničkih Mađara i drugih narodnosti u Vojvodini lako je moglo izazvati sukob sa susjednom Mađarskom. Njegove brutalnosti naspram etničkih Albanaca na Kosovu razbjesnile su susjednu Albaniju i razjarile albansku manjinu u Makedoniji. Tradicionalna ambicija Srbije da prigrabi ili barem raskomada Makedoniju upozorava da je i ovu novu državu čekalo uništenje. A to bi pak nedvojbeno uvuklo u igru i staru saveznicu Srbije, također pravoslavnu Grčku, koja je poput grabežljivca vrebala Makedoniju. A Grčka nije bila jedina članica NATO-a koja je mogla biti uvu-

²²⁵ V. str. 29 – 30, 227 – 231.

čena u vrtlog. Turska, čije veze s bosanskim muslimanima počivaju na povijesti, kulturi, vjeri, pa i činjenici da dva milijuna etničkih Bošnjaka još uvijek živi na turskome tlu, s pravom je bila bijesna zbog prepuštanja Bosne i Hercegovine vlastitoj sudbini. Jasno, svaki sukob koji prijeteći da bi mogao zahvatiti tolike države, od kojih su neke najbliži saveznici Zapada, nužno zadire i u naše državne interese.

No postoji još jedan razlog zbog kojeg se razumna strategija na Balkanu trebala temeljiti na diplomatskoj nepopustljivosti, uvjerljivim prijetnjama silom, te, kako se stanje pogoršavalo, učinkovitom vojnom akcijom; taj je razlog bio u prirodi samog neprijatelja. Svaki dobro upućeni prikaz Slobodana Miloševića, ciljeva kojima se rukovodio, te sredstava koja su mu stajala na raspolaganju za ostvarivanje tih ciljeva, pokazat će da se mora zaustaviti – a što je podjednako važno, da se i *mogao* zaustaviti.

Milošević i njegovi suradnici zacrtali su dobro poznate ciljeve. Mada su Srbi sposobni za veliku prijetvornost u pregovorima, vole se na sirov ali iskren način hvalisati o svojim ambicijama. Iako je to većini od nas praktički nezamislivo, Milošević je upravo na taj način govorio čak i uoči njegova masovnog etničkog čišćenja kosovskih Albanaca. General Klaus Naumann, bivši načelnik Vojnog odbora NATO-a, ovako je opisao jedan razgovor s njime:

[Milošević] nam je rekao: „Riješit ću problem Kosova jednom zauvijek u proljeće 1999”... Zapitali smo ga, „Kako ćete to učiniti, gospodine predsjedniče?”

„Učinit ćemo im ono što smo učinili Albancima u Drenici 1945.” Zbog toga smo mu rekli: „Gospodine predsjedniče, mi ne znamo što ste učinili Albancima 1945. Možete li biti tako ljubazni, pa nam to podrobnije ispričati?”

„To je vrlo jednostavno. Skupili smo ih na gomilu i strijeljali ih.” To je bio njegov odgovor.²²⁶

Podjednako je važna i druga strana tog pitanja. Srpski ratni stroj nikad nije bio onako jak kakvim su ga Srbi prikazivali, ili kakvim ga je većina međunarodnih promatrača smatrala. Naveliko su se prepričavale apsurdne priče kako su Tito i partizani tijekom Drugoga svjetskog rata zaustavili između dvadeset i trideset njemačkih divizija.²²⁷ No u toj se

²²⁶ Četrnaesto izvješće Posebnog odbora za obranu pri Donjem domu britanskog parlamenta: *Pouke Kosova*, 23. listopada 2000.

²²⁷ Profesor Norman Stone sustavno je opovrgnuo taj i druge mitove napisom u *Sunday Timesu*, 16. kolovoza 1992.

slimanima počivaju na juna etničkih Bošnjaka ijesna zbog prepuštanja ki sukob koji prijete da teke najbliži saveznici

imna strategija na Baljivosti, uvjerljivim priučinkovitom vojnom telja. Svaki dobro upuse rukovodio, te sredvanje tih ciljeva, pokao važno, da se i *mogao*

poznate ciljeve. Mada orima, vole se na sirov ako je to većini od nas ičin govorio čak i uoči banaca. General Klaus O-a, ovako je opisao

ova jednom zauvijek to učiniti, gospodine

Drenici 1945." Zbog znamo što ste učinili i nam to detaljnije

u i strijeljali ih." To

1. Srpski ratni stroj nivali, ili kakvim ga je liko su se prepričavale Drugoga svjetskog rata livizija.²²⁷ No u toj se

Donjem domu britanskog

druge mitove napisom u

prividnoj usporedbi previdjela jedna vrlo važna okolnost, naime, Miloševiću su snage bile suočene s brojnim i iznimno motiviranim, iako u prvo vrijeme slabo naoružanim Hrvatima, Bošnjacima i kosovskim Albanacima. U ovom su slučaju upravo Srbi bili okupatori tuđeg teritorija, i stoga su bili u položaju koji se može usporediti s onim njemačkih snaga za vrijeme rata. Nadalje, dok je prema nekim mjerilima Jugoslavenska armija nesporno ušla u sukob kao četvrta po veličini vojska u Europi, brzo su ju načela dezertstva, slab moral i gubitak oružja, koje im je otimano, uništavano i onesposobljavano. Srpske paravojske postrojbe – četnici – na koje su se regularne snage sve jače oslanjale, bile su mnogo motiviranije zbog urođene mržnje prema svemu nesrpskome. No i one su se u načelu bolje snalazile u silovanju i masakriranju civila, negoli kad se trebalo suočiti s discipliniranim vojnim protivnicima.

Ipak bih dodala još jedan razlog zbog kojeg je trebalo povesti akciju za zaustavljanje Miloševića. Kad prijete veliko zlo, a genocid je doista veliko zlo, Zapad ima moralnu obvezu spriječiti ga ako je to ikako moguće, ili ga zaustaviti ako je to izvedivo. Vjerojatno bi se i za ovu tvrdnju moglo naći opravdanje na temelju širega državnog interesa. No prava je istina da države čije stanovništvo i politički vođe postanu ravnodušni prema strahotama takvih razmjera prestaju biti ljudi u punom smislu te riječi. U nekim slučajevima – a jedan je od njih svakako Bosna – naša nam savjest govori da se stanje s kojim su suočene tisuće nedužnih ljudi, žena i djece više ne može podnositi, i više ne smije ignorirati.

Takva razmatranja, i strateška i moralna, ne znače da bismo u bilo kojem trenutku trebali prestati kritički razmišljati. Meko srce nije opravdanje za slabu pamet. Uvijek moramo procijeniti, i po potrebi revidirati svoju procjenu u skladu s razvojem događaja, koliku smo cijenu spremni platiti mi i naše snage u zacrtanom angažmanu, ma kakav on bio. Najprije bismo trebali pokušati pronaći rješenja koja ne bi predstavljala veći rizik za naše ljude – ne zaboravljajući da je oprez katkad podjednako opasan kao i odvažnost. U primjeru vojnih intervencija na Balkanu, kao i drugdje, moramo znati i kako ćemo se izvući, a ne samo kako ćemo se uvući u to. Napokon, ma koliko nas ogorčile počinjene nepravde, ne smijemo uzeti zdravo za gotovo da ih možemo potpuno ispraviti. No, ponavljam, moramo biti pripravn i na to da odlučno djelujemo, uz sve raspoložive snage koje su potrebne da spriječimo, ometemo, ili pak poništimo trijumf velikog zla.

VUKOVAR

Za svakog bi čovjeka bilo korisno, a za političke vođe možda ponajviše, da se barem jednom u životu suoči s materijalnom stvarnošću zla. Znamo – ili bismo barem trebali znati – da zlo postoji. No tek kad ga možemo vidjeti, opipati i omirisati, za što se meni pružila prigoda kad sam posjetila Vukovar u istočnoj Hrvatskoj u rujnu 1998., zlo poprima tako stvaran lik da ga čovjek nikad ne može zaboraviti.

Mojem je posjetu Hrvatskoj te jeseni prethodio niz zamršenih pregovora. Godine 1993. u odsutnosti mi je dodijeljen počasni doktorat Sveučilišta u Zagrebu, u znak priznanja za potporu što sam ju pružila Hrvatima dvije godine prije toga, u njihovoj borbi za oslobođenje od komunističke vlasti u Beogradu. No kad sam trebala primiti tu titulu, odgodila sam posjet u znak prosvjeda zbog napada hrvatskih ekstremista na bosanske muslimane. Jedna od najtežih epizoda, pokolj u Ahmićima u travnju te godine, uvjerila me kako bi taj posjet Hrvatska mogla protumačiti kao znak da će svijet zažmiriti pred takvim divljaštvom. Borba između tih dviju strana okončana je sljedeće godine. Uglavnom, povoljna prigoda za posjet pružila mi se tek u rujnu 1998.

Te je godine područje hrvatske istočne Slavonije konačno – i to mirnim putem – reintegrirano u Hrvatsku. Željela sam se osobno uvjeriti u pravo stanje nakon povlačenja srpskih okupatorskih snaga, te dijela srpskog stanovništva. Također sam vjerovala, kao što sam vjerovala od samog početka sukoba u ljeto 1991., da je Hrvatskoj kao novoj demokratskoj državi potrebna sva potpora koju može dobiti, te da je ona koju je dotad dobila od Zapada bila takoreći zanemariva. Stoga sam prihvatila poziv predsjednika dr. Franje Tuđmana i vlade da dođem u svoj dugo odgađani posjet.

Hrvatska je u svakom pogledu europska zemlja – na neki način, čak i više negoli Britanija. Njezina dalmatinska obala geografski, povijesno i kulturno pripada mediteranskoj Europi. Ostatak Hrvatske na isti način pripada Srednjoj Europi. Stoga je razumljivo što Hrvatima, kao i njihovim susjedima Slovencima, nije drago kad se smještaju na Balkan. (U daljnjem ću tekstu povremeno nazivom „Balkan” obuhvatiti sve nacionalne komponente bivše Jugoslavije, ali isključivo zbog praktičnih razloga.)

Dubrovnik, koji sam posjetila u rujnu te godine, zacijelo je najljepši i najveličanstveniji od svih dalmatinskih gradova. Upravo su zato barbarski napadi Jugoslavenske armije na nj, u čije sam se posljedice osobno uvjerila, toliko šokirali svijet. Bombardiranje Dubrovnika jamačno je bio najgluplji taktički potez što ga je Beograd primijenio tijekom svoje agre-

de možda ponaj-
n stvarnošću zla.
ji. No tek kad ga
ižila prigoda kad
'98., zlo poprima

zamršenih prego-
ni doktorat Sveu-
ju pružila Hrva-
lenje od komuni-
i titulu, odgodila
zemista na bosan-
mićima u travnju
i protumačiti kao
borba između tih
povoljna prigoda

konačno – i to
se osobno uvjeriti
i snaga, te dijela
sam vjerovala od
kao novoj demo-
te da je ona koju
ga sam prihvatila
dem u svoj dugo

a neki način, čak
grafski, povijesno
utiske na isti način
ima, kao i njih-
u na Balkan. (U
rvatiti sve nacio-
g praktičnih raz-

cijelo je najljepši
ravo su zato bar-
osljedice osobno
ca jamačno je bio
ekom svoje agre-

sije. Nakon toga, međunarodna je javnost uputila zapadnim vodama zahtjev da poduzmu neki odlučan korak. Time je ubrzano i međunarodno priznanje hrvatske neovisnosti.

Sigurna sam da je stanovnike Dubrovnika slabo tješilo to što su postali „vijest”, dok su tražili sklonište u podrumima bez vode i struje. No oni zatočeni u Vukovaru nisu imali čak ni tu malu utjehu.

Pogledate li stare fotografije Vukovara, prije nego što ga je uništila Jugoslavenska armija uz pomoć srpskih paravojnih postrojbi, vidjet ćete dražestan provincijski grad, čije je središte bilo izgrađeno u tradicionalnom srednjoeuropskom baroknom stilu iz razdoblja Habsburgovaca. Kroza nj protječe rijeka, i tamošnje je stanovništvo u slobodno vrijeme voljelo odlaziti na pecanje i plovidbu čamcem.

Prema popisu stanovništva iz 1991., u općini Vukovar živjelo je oko osamdeset četiri tisuće ljudi, od kojih su 44% bili etnički Hrvati, 37% etnički Srbi, a ostatak su činili Rusini, Slovaci, Mađari, Ukrajinci i drugi.

Ukratko, bila je to mješavina različitih narodnosti naviknutih na suživot i dobre međusobne odnose – što taj grad opet čini tipičnim za Srednju Europu.

Vukovar koji sam otkrila kad sam stigla helikopterom u četvrtak poslijepodne 17. rujna 1998. pokazao se zastrašujuće drukčijim. Najšokantnije je bilo to što je grad bio razoren, ali ne baš dokraja. Ostaci javnih zgrada podsjećali su na miran i dostojanstven život koji je bio nepovratno izgubljen. Nekoć zdepaste obiteljske kućice, izgrađene u urednim nizovima, sad su bile bez krovova, prozori su im bili izbijeni, zidovi izrešetani šrapnelima, a unutrašnjost crna od paljevine. Kojekakve osobne sitnice bile su razasute među gomilama krhotina i pojačavale su dojam oskvrnuća. U mnogim zgradama još je uvijek bio podmetnut eksploziv, što je vrebao neoprezne prolaznike koji bi im se previše primaknuli, a zemlja posvuda naokolo bila je minirana. Sve su crkve bile sustavno granatirane. Rukom ispisane parole na ćirilici pokazivale su gdje su četnici željeli ostaviti traga. No neke su se kuće isticale po tome što su bile u vrlo dobrom stanju, i očito je netko živio u njima. U njima su živjeli Srbi, i još uvijek ondje žive.

Ne vjerujte nikomu kad vam kaže kako je zlo izraz strasti. Idite u Vukovar. Vidjet ćete da je zlo hladno poput leda.

Agonija opsade Vukovara, koja je završila padom grada 19. studenog 1991., ne može se, međutim, potpuno shvatiti među ruševinama. Ne može se dokučiti čak ni u bolničkim podrumima (kroz koje sam sad prošla), u kojima su ranjenicima i umirućima liječnici i medicinske sestre pružali pomoć u primitivnim uvjetima, dok su sa svakim novim danom i sami imali sve više razloga da se pribojavaju za vlastiti život. No tek se među grobovima može shvatiti razaranje Vukovara, pa i cijeli taj rat.

Hrvati su iz svoje habsburške prošlosti naslijedili germansku pedantnost. Stoga su statistike o umiranju u Vukovaru klinički precizne, koliko se to već moglo postići znanstvenim ispitivanjima pod paskom međunarodne javnosti, provedenima kako bi se mrtvi identificirali prije njihova ukopa. Zna se da je ubijena tisuću osamsto pedeset i jedna osoba. Još ih se šesto sedamdeset devet vodi kao „nestali” (a drži se da su jamačno mrtvi). U Vukovaru i njegovoj okolini postoji nekoliko masovnih grobnica, i tog sam tmurnog jesenjeg poslijepodneva obišla najvažnije od njih.

Najveća otkrivena grobnica nalazi se tik uz gradsko groblje. Iz dugačkih, paralelno smještenih jama iskopanih u crvenkastome ilovačastom tlu ekshumirano je 938 tijela koja su poslije pokopana na drugim mjestima. Dob žrtava bila je od šest mjeseci do 104 godine. Među identificiranim, bila su 484 Hrvata, trideset osam Srba, dvadeset osam Rusina, jedanaest Ukrajinaca, šesnaest Mađara. Etnička je raznolikost znakovita.

naviknutih na suživot i tipičnim za Srednju

kopterom u četvrtak juče drukčijim. Naj-e baš dokraja. Ostaci ven život koji je bio kućice, izgrađene u ri su im bili izbijeni, paljevine. Kojekakve rotina i pojačavale su vijek bio podmetnut bi im se previše pri-na. Sve su crkve bile lici pokazivale su gdje isticale po tome što u njima su

izraz strasti. Idite u

n grada 19. studenog eđu ruševinama. Ne 1 (kroz koje sam sad ici i medicinske sestre vakim novim danom astiti život. No tek se a, pa i cijeli taj rat. i germansku pedant- nički precizne, koliko od paskom međuna- ificirali prije njihova i jedna osoba. Još ih da su jamačno mrtvi). ovnih grobnica, i tog nije od njih.

iko groblje. Iz dugač- castome ilovačastom na na drugim mjesti- ne. Među identifi- adeset osam Rusina, iznolikost znakovita.

Stotine ljudi, mahom žena, okupile su se na tom mjestu. Zapalila sam svijeću i postavila je pokraj mnogih drugih koje su bile zapaljene u spo- men na smrt voljenih osoba. Kad sam otišla porazgovarati sa ženama, od kojih sam neke već prije upoznala u svom londonskom uredu, zgrabile su me za odjeću, plačući. Mnoge su u ispruženoj ruci držale slike nestalih osoba, još se uvijek uzaludno nadajući da bi ih osoba poput mene mogla vratiti žive i zdrave.

Tu masovnu grobnicu iskopali su Srbi, i napunili je truplima razasu- tima po osvojenom gradu. No usred kukuruznog polja na obližnjoj Ov- čari postoji nešto još zlokobnije. Na to su mjesto pripadnici srpskih paravojnih postrojbi kamionima dovezli 260 pacijenata iz vukovarske bolnice, te ih tamo mučili, strijeljali, bacili u jamu i zatrpali zemljom. Njihova su tijela sad drugdje pokopana, no usred blatnjava polja stoji križ. Zapalila sam još jednu svijeću pokraj njega.

Valja se prisjetiti okolnosti u kojima je evakuirana bolnica, jer to nas podsjeća na slabost međunarodne zajednice. Dan nakon što su branitelji Vukovara pristali na predaju, no prije nego što je stigao Crveni križ i drugi predstavnici međunarodne zajednice, Jugoslavenska armija ušla je u bolnički krug. Počela je izvoditi pacijente ne čekajući međunarodne promatrače, a kad su pripadnici Crvenog križa napokon stigli te večeri, drski im srpski oficiri nisu dopustili pristup. A za to vrijeme, pacijenti – kojima je obećano da će biti premješteni u drugu bolnicu – potajno su izvedeni kroz stražnji dio zgrade, da bi dočekali svoj užasan kraj u četničkim rukama.

Napokon, džipom su me odvezli na još jedno mjesto, gdje su još uvijek trajala iskapanja. Također usred polja. To se mjesto zove Sotin, i nikad neću zaboraviti njegov naziv. Ne znam koliko je ljudi tamo zako- pano. U tijeku je bila ekshumacija, no tijela su prekrivena prije mog dolaska, i bilo mi je drago zbog toga. Ali na udaljenom kraju polja, gdje se ono spuštalo prema rijeci kroz trnje i šipražje, nalazili su se djelomično otkriveni ostaci dviju žrtava. Prema svemu sudeći, četnici su im naredili da bježe, a zatim ih ustrijelili poput pasa.

Podrobno opisujem ono što sam zatekla u Vukovaru dijelom stoga što bi trebalo ponovno izgraditi i naseliti taj grad, a to se neće dogoditi ako ga svi potihom zaborave. Drugi je razlog taj što su tri oficira Jugosla- venske armije optužena za te zločine (dok ovo pišem) još uvijek na slobodi, a trebali bi se pojaviti pred licem pravde.²²⁸

²²⁸ Ta su trojica pukovnik (poslije general) Mile Mrkšić, kapetan Miroslav Radić, te major Veselin Šljivančanin.

Ne tvrdim da je Vukovar bio jedinstven slučaj; prema svemu sudeći, u Srebrenici u Bosni počinjen je još teži pokolj. Zasiurno ne tvrdim da su svagdje drugdje Hrvati bili nedužni – neki su od njih bili i te kako krivi u Bosni 1993. godine. No u Vukovaru, kao i u Sarajevu, možemo vidjeti pravu sliku rata što ga je vodio i financirao Beograd. Žrtve su bile različite etničke pripadnosti i vjeroispovijesti. Počinitelje je ujedinjavala njihova fanatična privrženost doktrini etničke čistoće, koju je valjalo postići terorom i nasiljem. Da bismo shvatili kako se to dogodilo, moramo razmotriti kako prošlost Balkana utječe – a kako ne utječe – na njegovu sadašnjost.

KRONOLOŠKI PREGLED KLJUČNIH ZBIVANJA NA BALKANU, 1987. – 2001.

1987.

- travanj – prosinac: Slobodan Milošević preuzima vlast u Komunističkoj partiji Srbije

1989.

- 27. veljače: Jugoslavenska vojska odlazi na Kosovo kako bi suzbila pobunu
- 8. svibnja: Milošević postaje predsjednik Srbije
- 28. lipnja: Milošević drži govor na masovnom mitingu Srba na Kosovu Polju, povodom 600. godišnjice kosovske bitke

1991.

- svibanj: početak pobune hrvatskih Srba
- 25. lipnja: Slovenija i Hrvatska proglašavaju neovisnost
- 27. lipnja: Jugoslavenska armija napada Sloveniju
- 25. rujna: UN uvodi embargo na uvoz oružja za cijelo područje bivše Jugoslavije
- 19. studenoga: Vukovara pao u ruke srpskih snaga

1992.

- 2. siječnja: specijalni izaslanik UN-a Cyrus Vance dogovara prekid vatre u Hrvatskoj
- 15. siječnja: EZ priznaje Hrvatsku i Sloveniju
- 21. veljače: UN šalje četrnaest tisuća pripadnika mirovnih snaga u Hrvatsku
- 29. veljače: Bosna i Hercegovina proglašava neovisnost; bosanski Srbi proglašavaju zasebnu državu
- 5. travnja: bosanski Srbi započinju s opsadom Sarajeva

prema svemu sudeći, sigurno ne tvrdim da njih bili i te kako krivi tjevu, možemo vidjeti Žrtve su bile različite ujedinjavala njihova je valjalo postići tero- o, moramo razmotriti a njegovu sadašnjost.

OBIVANJA NA

vlast u Komunistič-

vo kako bi suzabila

uitingu Srba na Ko- pitke

ovisnost

u ijelo područje bivše

ga

ze dogovara prekid

mirovnih snaga u

nost; bosanski Srbi

trajeva

1993.

- 2. siječnja: na ženevskim mirovnim pregovorima Cyrus Vance i David Owen objelodanjuju plan o podjeli Bosne na deset poluautonomnih kantona
- 22. veljače: UN osniva Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju (ICTY)
- 6. svibnja: UN proglašava šest „sigurnosnih zona” za bosanske muslimane: Srebrenicu, Žepu, Sarajevo, Bihać, Tuzlu i Goražde
- 15. – 16. svibnja: bosanski Srbi na referendumu se izjašnjavaju za neovisnu državu bosanskih Srba

1994.

- 5. veljače: šezdeset osoba pogiba, a dvjesto ih je ranjeno u minobacačkom napadu na Sarajevo
- 18. ožujka: bosanska vlada i bosanski Hrvati potpisuju sporazum uz posredovanje SAD-a
- 13. svibnja: kontaktna skupina pet država najavljuje novi plan i moguću podjelu Bosne
- 20. srpnja: bosanski Srbi odbacuju mirovni plan
- 21. studenoga: NATO poduzima veliki zračni napad na srpsko uzletište
- 25. studenoga: Srbi zarobljavaju pedeset pet kanadskih pripadnika mirovnih snaga

1995.

- 1. svibnja: prekid vatre istječe; Hrvatska kreće u ofenzivu kako bi vratila zapadnu Slavoniju (akcija Bljesak)
- 26. svibnja: Srbi uzimaju više pripadnika mirovnih snaga UN-a za taoce; ukupno ih je zarobljeno 370
- 28. svibnja: Srbi obaraju zrakoplov s bosanskim ministrom vanjskih poslova Irfanom Ljubijankićem nad Bihaćem; SAD, Britanija i Francuska šalju još tisuće vojnika u Bosnu
- 15. lipnja: Srbi pojačavaju granatiranje Sarajeva i drugih „sigurnosnih zona”
- 11. srpnja: Srbi zauzimaju srebreničku „sigurnosnu zonu”
- 12. – 13. srpnja: zarobljene su tisuće muslimanskih muškaraca (poslije i ubijene), dok je dvadeset tisuća muslimanskih žena, djece i staraca prognano u Tuzlu
- 25. srpnja: Srbi zauzimaju Žepu; Međunarodni sud za ratne zločine podiže optužnicu protiv predsjednika bosanskih Srba Radovana Karadžića, te zapovjednika bosanskih Srba generala Ratka Mladića zbog

- genocida u Bosni; vođa hrvatskih Srba Milan Martić opružen je za ratne zločine zbog raketnog napada na Zagreb
- 4. kolovoza: Hrvatska kreće u napad na pobunjene Srbe u Kninu (u srpskoj „Krajinu”), te u četiri dana oslobađa najveći dio područja pod srpskom okupacijom (akcija Oluja)
 - 28. kolovoza: bosanski Srbi minobacačkom granatom ubijaju trideset sedam ljudi na sarajevskoj tržnici; UN potajno povlači mirovne snage iz Goražda
 - 30. kolovoza: NATO poduzima velike zračne napade na srpske položaje oko Sarajeva; Srbi se osvećuju granatiranjem Sarajeva
 - 1. studenoga: započinju bosanski mirovni pregovori u Daytonu u Ohiju
 - 21. studenoga: potpisan Daytonski sporazum; 51% bosanskog teritorija pripalo je muslimansko-hrvatskoj Federaciji BiH, a 49% Srbima
 - 22. studenoga: Vijeće sigurnosti UN-a ukida sankcije Srbiji
 - 23. studenoga: Karadžić prihvaća mirovni plan
 - 30. studenoga: UN izglasava da mirovna misija završava 31. siječnja 1997.
 - 1. prosinca: NATO odobrava raspoređivanje šezdeset tisuća vojnika u Bosni
 - 14. prosinca: Srbi, Bošnjaci i Hrvati potpisuju mirovni plan; formalno dolazi do međusobnog diplomatskog priznanja bosanske i srpske vlade
 - 20. prosinca: NATO preuzima vođenje mirovne misije u Bosni

1997.

- 15. lipnja: Tuđman ponovno izabran za predsjednika Hrvatske
- 15. srpnja: Milošević postaje predsjednik Jugoslavije

1998.

- 31. ožujka: Vijeće sigurnosti UN-a osuđuje pretjeranu uporabu sile na Kosovu, te Jugoslaviji uvodi gospodarske sankcije
- kolovoz: srpske snage napadaju albanska sela na Kosovu, na području Drenice, nakon čega su tisuće ljudi prisiljene izbjeci

1999.

- siječanj: objelodanjeni dokazi o srpskom pokolju kosovskih Albanaca kod sela Račak

artić opružen je za
re Srbe u Kninu (u
i dio područja pod

om ubijaju trideset
lači mirovne snage

ade na srpske polo-
Sarajeva
vori u Daytonu u

% bosanskog teri-
iji BiH, a 49% Sr-

kcije Srbiji

vršava 31. siječnja

lešet tisuća vojnika

rovni plan; formal-
a bosanske i srpske

misije u Bosni

Inika Hrvatske
tvije

eranu uporabu sile
kcije
osovu, na području
jčići

kosovskih Albanaca

- 6. veljače: započinju mirovni pregovori u Rambouilletu, u Francuskoj; Milošević odbija sudjelovati na njima
- 18. ožujka: predstavnici kosovskih Albanaca napokon u Rambouilletu potpisuju plan o autonomiji; Srbi odbijaju, i sljedećeg dana započinju vojne vježbe na Kosovu
- 24. ožujka: započinju zračni napadi na Kosovo
- 27. svibnja: ICTY podiže optužnicu protiv Miloševića
- 9. lipnja: NATO i jugoslavenske vlasti dogovaraju uvjete za povlačenje Srba s Kosova
- 10. lipnja: NATO prestaje s bombardiranjem; Vijeće sigurnosti UN-a donosi Rezoluciju 1244, kojom se dopušta raspoređivanje međunarodnog civilnog i vojnog osoblja na Kosovu
- 12. lipnja: ruske snage preuzimaju nadzor nad prištinskom zračnom lukom; snage NATO-a dolaze na Kosovo
- 14. lipnja: etnički Albanci masovno se vraćaju na Kosovo; za tri tjedna vraća ih se više od šesto tisuća
- 20. lipnja: srpske se snage potpuno povlače s Kosova

2000.

- 24. rujna: Vojislav Koštunica pobjeđuje Miloševića na jugoslavenskim predsjedničkim izborima
- 5. listopada: Koštunica se proglašava predsjednikom

2001.

- 1. travnja: Milošević se predaje srpskim vlastima
- 28. lipnja: Milošević izručen Međunarodnomu sudu u Haagu

RAT PROTIV SLOVENIJE I HRVATSKE

Kad su Slovenija i Hrvatska 25. lipnja 1991. godine proglasile neovisnost od Jugoslavije, moglo bi se reći kako su s jedne strane poduzele korak koji je bio neizbježan od samog stvaranja prve Jugoslavije 1918. godine, ili točnije Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Višenacionalne države same su po sebi nestabilne. Mogu funkcionirati prema isključivo jednome od dvaju mogućih modela. Prema prvome, svaki konstitutivni narod mora poštovati druge, pri čemu država funkcionira poput svojevrstne konfederacije. Prema drugome pak modelu postoji autoritarna centralna vlast koja može nametati svoju volju. U Jugoslaviji je bio primjenjivan ovaj drugi model, najprije pod kraljevskom diktaturom, a

zatim za komunizma. Uistinu, Jugoslavija je od osnutka gotovo neprestano bila pod autoritarnom ili pak totalitarnom vladavinom. Čim je oslabjela centralna vlast, ta je zemlja doživjela istu sudbinu kao i ona druga tvorevina koju su skleпали komunisti, Sovjetski Savez.

Ta analiza sadrži dio – ali samo dio – istine. Titova smrt 1980., a za njom i uspostava „kolektivnog” saveznog predsjedništva, svakako je omogućila da urođena proturječja Jugoslavije postanu još očitija, te da težnje za podjelom države uzmu maha. No želja Slovenije da se potpuno osamostali, u čemu joj se pridružila i Hrvatska, a poslije i Bosna, može se dokraja shvatiti tek kad uvidimo da je to bila reakcija na pritiske Srbije. Začetak uspona agresivnog srpskog nacionalizma, kojemu je cilj bilo stvaranje jedinstvene Velike Srbije u kojoj bi se okupili „svi Srbi u jednoj državi”, prema nekim se balkanolozima može naći u događajima iz 19. stoljeća. U novije vrijeme nadolazeće se ludilo moglo naslutiti iz zloglasnog Memoranduma Srpske akademije nauka i umetnosti, kojim je sredinom osamdesetih godina oživljen taj program. Budući da je komunizam gubio vlast nad narodom, radikalni je nacionalizam postao nadomjestak onima koji su bili željni vlasti. Dojučerašnji marksisti u velikom dijelu Istočne Europe najednom su se pretvorili u nanovo rođene domoljube. No nitko nije izveo tu kameleonsku preobrazbu na lukaviji način, niti pak s pogubnijim posljedicama negoli Slobodan Milošević u Jugoslaviji.

Milošević ostaje svojevrsnom zagonetkom. Je li on oduvijek bio oportunist? Zar je od samog početka zastupao doktrinu mržnje koju su njegovi vojnici i pripadnici srpskih paravojnih snaga proveli u djelo? U svakom slučaju, još otkad je iskoristio etnička previranja na Kosovu 1987. godine kako bi istisnuo s vlasti svoje političke suparnike i postao zagovornikom sna o Velikoj Srbiji, svim se bićem posvetio ugnjetavanju, progonima, a po potrebi i ubijanju nesrpskog stanovništva.

Bez Miloševića, vjerojatno ne bi ni bilo ratova protiv drugih konstitutivnih naroda Jugoslavije. A šve da ih je i bilo, ne bi bili ni približno toliko krvavi i dugotrajni. Milošević je bio u stanju ostvariti najsumanutije i najstrašnije fantazije balkanskog uma, upravo zato što on sam nije bio tek zaludeni šovinizist. Kao komunistički vođa, mogao je koristiti sve resurse koji su bili na raspolaganju Partiji. Kao slatkorječivi pregovarač, bio je pravi čovjek koji će uvjeriti gomilu umišljenih i naivnih zapadnjaka kako on predstavlja rješenje problema, a ne njegov uzrok.

Već i prije toga, Milošević je izveo svoj osobni puč u Savezu komunističke Jugoslavije, a Srbija je pak izvela puč na razini Jugoslavije, čak i prije nego što su Slovenija i Hrvatska zaključile da moraju izaći iz nje. Slovenci

smutka gotovo neprevladavinom. Čim je u sudbinu kao i onaški Savez.

ta smrt 1980., a za istva, svakako je omoš očitija, te da težnje je da se potpuno osasljuje i Bosna, može se zija na pritiske Srbije, u, kojemu je cilj bilo pili „svi Srbi u jednoj i u događajima iz 19. toglo naslutiti iz zlo- i umetnosti, kojim je . Budući da je komunizam postao nado- ii marksisti u velikom anovo rođene domo- zbu na lukaviji način, an Milošević u Jugo-

on oduvijek bio opor- a mržnje koju su nje- ga proveli u djelo? U reviranja na Kosovu ke suparnike i postao osvetio ugnjetavanju, rovnništva.

a protiv drugih kon-), ne bi bili ni pribli- stanju ostvariti naj- a, upravo zato što on tički vođa, mogao je riji. Kao slatkorječivi gomilu umišljenih i roblema, a ne njegov

puč u Savezu komu- Jugoslavije, čak i prije a izaći iz nje. Slovenci

su uspjeli pobjeći, a Jugoslavenska je armija sramno poražena u pokušaju da ih satre. No kad je došao red na Hrvatsku, u njoj je postojala znatna srpska manjina koju su Milošević i njegovi prijatelji odlučili ujediniti sa Srbijom. Beograd je stoga nahuškao i naoružao hrvatske Srbe da se pobune protiv Zagreba, a zatim poslao Jugoslavensku armiju da „ponovno uspostavi red” – što je značilo pomaganje pobunjenicima, te protjerivanje sveg nesrpskog pučanstva s njihove zemlje.

Kako sam već spomenula, zapadni su vođe suočeni s tom prijetnjom počinili tri ključne pogreške. Kao prvo, pokušali su zadržati Jugoslaviju na okupu kad je bilo očigledno da to više nije moguće. Time je Jugoslavenska armija stekla dojam da se inozemstvo neće usprotiviti njezinim nastojanjima da silom spriječi odcjepljenje. Kao drugo, međunarodna zajednica nametnula je embargo na uvoz oružja cijelom području bivše Jugoslavije. Time su Slovencima, Hrvatima i Bošnjacima uskraćena sredstva da se obrane, te su se našli pred neusporedivo naoružanim agresorom. Kao treće, u pokušaju da se „nepistrano” podijeli krivnja zbog tih događaja, dok je zapravo jedna strana bila agresor, a druga pak žrtva, Zapad je postao svojevrsan sukrivac za počinjene zločine. Nije to bio nikakav „veliki trenutak za Europu”, kako je ustvrdio tadašnji luksemburški ministar vanjskih poslova Jacques Poos; bio je to trenutak europske sramote.

Sloveniju i Hrvatsku konačno je u siječnju 1992. godine priznala međunarodna zajednica. Neki još uvijek tvrde da je to bila pogreška, i taj čin drže povodom izbijanja rata u Bosni. No to je besmislica. Međunarodno priznanje Hrvatske barem je značilo da su postavljene granice onomu što je Beograd želio postići. Kao posljedica toga, rat u Hrvatskoj polako se zaustavio. A kad je riječ o Bosni, Srbi su ondje započeli svoju kampanju stvaranja srpskih enklava još i prije nego što je Bosna proglasila neovisnost, u listopadu 1991. Srpski rat u Bosni nije bio izazvan – bio je planiran.

U svakom slučaju, u veljači 1992., kad su Ujedinjeni narodi poslali četrnaest tisuća „mirotvoraca” u Hrvatsku, otprilike trećina zemlje bila je u srpskim rukama. Snage UN-a pasivno su promatrale neprestano etničko čišćenje Hrvata s hrvatskih područja, a kako je Hrvatska ojačala, počele su djelovati kao zaštitnici srpskih agresora. U međuvremenu, Milošević i vojni vrh, kojima su međunarodni pregovarači susretljivo dopustili da povuku teško oružje iz Hrvatske u Bosnu, sad su ga mogli upotrijebiti protiv tamošnjega nesrpskog stanovništva.

Trebalo je proći još nekoliko godina da se izvuku pouke iz sukoba u Hrvatskoj. No one su već i tad bile jasne svakomu tko ih je bio spreman prihvatiti.

- Kad su konstitutivni narodi izrazili želju da izadu iz Jugoslavije, nije se smjela pod svaku cijenu pokušati održati na okupu.
- Napadnutoj strani trebalo je priznati pravo na samoobranu.
- Trebalo je osuditi agresiju na Sloveniju i Hrvatsku već u najranijoj fazi, te postaviti ultimatum nakon kojeg bi uslijedila vojna akcija; zračni napadi, kombinirani s isporukom oružja područjima u neprijateljskome okruženju svakako bi spasili Vukovar i druge hrvatske gradove.

RAT PROTIV BOSNE

Kad se danas prouči povijest ovog rata, vidi se da su stvarni uzroci ratnih razaranja u Bosni pristigli u tu zemlju izvana, i to na dva načina: prvo kroz političku strategiju srpskog vodstva, a zatim kroz nerazumijevanje i kobno uplitanje zapadnih voda.²²⁹

Smatram posve ispravnim to mišljenje Noela Malcolma, najrazbiritijeg i najmudrijeg današnjeg analitičara zbivanja na Balkanu.

Pozadinu genocida u Bosni činila je ista ogavna doktrina koja se krila iza pokolja u Vukovaru, no dok se protiv Hrvata očitovala mržnjom, protiv muslimana je progovorila kroz prezir. Svatko tko želi vidjeti dokaze za tu tvrdnju, neka samo prouči duboku i potresnu knjigu profesora Normana Cigara, *Genocid u Bosni*.²³⁰ Ovakvo velikosrpsko rasističko razmišljanje sažeto je u riječima nekadašnje miljenice Zapada, a danas optuženice zbog ratnih zločina, Biljane Plavšić, kojima opisuje bosanske muslimane kao „genski poremećaj na tijelu Srbije”.²³¹

Tvanski je svijet odigrao veliku ulogu u događajima koji su uslijedili. To se osobito odnosi na tobožnju „nepristranost”, zbog koje je Zapad u nastupu prema Hrvatskoj izgubio i moralni integritet i mogućnost da nešto poduzme, a isto se nastavilo i u Bosni. Tako je međunarodna zajednica uskratila bosanskim muslimanima mogućnost da se naoružaju, a da im nije omogućila nikakvu ozbiljniju zaštitu od snaga bosanskih Srba, kojima je na raspolaganju stajao veliki arsenal Jugoslavenske armije. Neodlučnost Zapada ugrozila je i naše interese. Izazvala je i ogorčenje

²²⁹ Noel Malcolm, *Kratka povijest Bosne* (London, 1994.), str. 251.

²³⁰ Norman Cigar, *Genocid u Bosni: politika etničkog čišćenja* (Texas A&M University Press, 1995). Profesor Cigar i dr. Malcolm poslužili su mi kao neprocjenjivi izvori informacija za vrijeme krize u Bosni.

²³¹ Citirano u *Timesu*, 12. siječnja 2001.

z Jugoslavije, nije
apu.
oobranu.
i već u najranijoj
dila vojna akcija;
a područjima u
r i druge hrvatske

la su stvarni uzroci
i to na dva načina:
im kroz nerazumi-

alcolma, najrazbo-
ia Balkanu.
sktrina koja se krila
čitovala mržnjom,
tko želi vidjeti do-
nu knjigu profesora
osrpsko rasističko
ze Zapada, a danas
ia opisuje bosanske

na koji su uslijedili.
obog koje je Zapad
tet i mogućnost da
o je međunarodna
ost da se naoružaju,
d snaga bosanskih
goslavenske armije.
ovala je i ogorčenje

tr. 251.
Texas A&M University
to neprocjenjivi izvori

muslimanskoga svijeta, koji je s razlogom tvrdio kako se takvi zločini nikad ne bi dopustili da su počinjeni protiv Židova ili pak kršćana. Potkraj tog sukoba, muslimanski ekstremisti počeli su se pojavljivati u Bosni, na području na kojem oduvijek vladala uzorna snošljivost i na kojem je islam oduvijek bio izrazito europski obojen. Na kraju su Sjedinjene Države – mada ne i europske zemlje, koje su se kolebale do samog kraja – uočile tu opasnost i odlučile joj se suprotstaviti. No dotad je već dvjesto tisuća ljudi izgubilo život.

Opsada Sarajeva započela je u travnju 1992., i trajala sve do veljače 1996. Stanovništvo je u to vrijeme strahovito trpjelo. No moguće je da su se u drugim dijelovima Bosne događale još i gore stvari. Daleko od televizijskih kamera, vodstvo bosanskih Srba uz potporu Beograda krenulo je u pohode nasilja i terora, uz masovna silovanja, neizreciva mučenja i koncentracijske logore, kako bi provelo etničko čišćenje nersrpskog stanovništva na područjima za koja su zagovornici te ideje smatrali da povijesno pripadaju Srbima. Više od dva milijuna ljudi (od ukupnog predratnog stanovništva od 4,7 milijuna) prognano je iz svojih domova. Procjenjuje se kako je devetsto tisuća ljudi potražilo utočište u susjednim zemljama te u Zapadnoj Europi, dok ih je 1,3 milijuna raseljeno unutar same Bosne.²³² Teret zbrinjavanja tako velikog broja ljudi, pogotovo u Hrvatskoj i Bosni, bio je nepodnošljiv.

Ti izbjeglički valovi donosili su nestabilnost, a to im je i bila svrha. Dolazak tisuća muslimanskih izbjeglica u središnju Bosnu, čime se poremetila etnička ravnoteža između muslimana i Hrvata, važan je čimbenik koji je pridonio otvorenom ratu što je između njih izbio u ožujku 1993.²³³

Čitavo to vrijeme održavale su se međunarodne konferencije i imenovani međunarodni posrednici u pregovorima kako bi uvjerali „zaraćene strane” da sjednu za zeleni stol. Ne dvojim da su ti posrednici učinili sve što su mogli, no posredovanje ne može biti nadomjestak za poništavanje učinaka agresije; a kad je Zapad izgubio volju da to učini, posrednici su se našli uvučeni u proces kojim se agresor sve više utvrđivao i stjecao legitimnost. Uistinu, katkad su pregovarači i nesvjesno stvarali preduvjete za daljnja krvoprolića. Tako je, primjerice, plan što su ga zagovarali Cyrus Vance i Lord Owen – Vance-Owenov plan – za podjelu Bosne na deset etnički određenih kantona potaknuo rat između muslimana i bosanskih Hrvata. U okolnostima koje su vladale početkom 1993. obje

²³² Podaci UNHCR-a.

²³³ Nakon smrti predsjednika Tudmana na vidjelo su izašli podaci koji potvrđuju upletenost Zagreba u te događaje, a možda će doći i do novih otkrića.

su strane taj plan protumačile kao razdiobu Bosne, i bile su odlučne u namjeri da steknu što više teritorija – iznad svega, nadzor nad etnički mješovitim kantonom središnje Bosne. Bosanski Srbi imali su najviše koristi od sukoba između svojih neprijatelja. No zbog toga nisu bili ništa skloniji da i sami prihvate Vance-Owenov plan.

U stvarnosti, Srbi su do kraja 1992. prigrabili gotovo sav teritorij što su ga prema vlastitom mišljenju mogli zadržati. Mada čine tek 31% stanovništva, na taj su način zauzeli više od 70% bosanskog teritorija. Od tog trenutka njihov je glavni cilj bio protjerivanje nesrpskog stanovništva s tog područja, kako bi potpuno uklonili i njih, i njihovu kulturu, i njihovu vjeru. Srbima je trebalo vremena da to obave, osobito u područjima iz kojih je trebalo očistiti velik broj muslimanskih i hrvatskih starosjedilaca. Međunarodna zajednica dala im je dovoljno vremena za to. Čak i kad su se bosanski muslimani oporavili i pregrupirali, formirali bolje uvježbanu vojsku, te se dodatno opskrbili oružjem. Srbi su i dalje mogli ucjenjivati pomoću glavnoga grada Bosne, Sarajeva, čije su stanovništvo mogli granatirati kad god im se prohtjelo. Reakcije međunarodne zajednice bile su mahom neučinkovite, a katkad i štetne.

Zapad je zapravo trebao razraditi i provesti u djelo jasan program kojim bi porazio agresora, te poništio učinke agresije. To ni u kom slučaju ne bi bilo lako. Za to je trebalo vremena, a valjalo se odreći i privida kako je „održavanje mira” bio glavni cilj Zapada.

Trebalo je ukinuti i embargo na uvoz oružja nametnut Bošnjacima. Trebalo je marginalizirati Ruse, i ne uzimati više ozbiljno njihove prigovore. A kormilo je trebala preuzeti jedina svjetska sila – Amerika – umjesto duboko razjedinjenih Europljana.

U stvari, nešto slično tomu na kraju se i dogodilo. No ni onda, ni u međuvremenu, zapadni vođe nisu bili pripravniji donijeti pravilne zaključke.

Iznad svega, trebalo je načiniti pomak u ravnoteži moći protiv Srba na terenu. To je značilo ujedinjavanje muslimana i Hrvata. U ožujku 1994., njihov je sukob okončan sporazumom koji je postignut u Washingtonu uz pomoć Amerikanaca. Uspostavljena je muslimansko-hrvatska Federacija BiH, a istodobno i konfederalni sporazum između Bosne i Hrvatske. Novo je savezništvo ojačano i time što je hrvatska vojska dobila pomoć u izobrazbi i oružju, čime je preobražena u iznimno učinkovitu vojnu silu.

Vidjevši kako stvari teku, Slobodan Milošević je zaključio kako je nastupilo vrijeme da smiri igru. Praktične granice Velike Srbije bile su postignute. Milošević je nedvojbeno znao i to da su slabo organizirani banditi koji su nadzirali tzv. Krajinu u Hrvatskoj, te Republiku Srpsku

osne, i bile su odlučne u svega, nadzor nad etnički srpski Srbi imali su najviše zbog toga nisu bili ništa

ili gotovo sav teritorij što imati. Mada čine tek 31% 0% bosanskog teritorija. življenje nesrpskog stanovništva i njih, i njihovu kulturu, i obave, osobito u područjima muslimanskih i hrvatskih i je dovoljno vremena za li i pregrupirali, formirali i oružjem. Srbi su i dalje Sarajeva, čije su stanovništvo. Reakcije međunarodne id i štetne.

ti u djelo jasan program gresije. To ni u kom slučaju se odreći i privida da.

a nametnut Bošnjacima. e ozbiljno njihove prigovora sila – Amerika – umje-

godilo. No ni onda, ni u i donijeti pravilne zaklju-

noteži moći protiv Srba iana i Hrvata. U ožujku koji je postignut u Wana je muslimansko-hrvatski sporazum između Bosne i što je hrvatska vojska bražena u iznimno učin-

ević je zaključio kako je nice Velike Srbije bile su da su slabo organizirani toj, te Republiku Srpsku

u Bosni, bili osjetno slabiji nego što je Zapad vjerovao.²³⁴ U skladu s time, u ljeto 1994. pokušao je nagovoriti bosanske Srbe da prihvate plan kojim bi se Bosna praktički podijelila, i to iznimno povoljno za Srbe kojima bi pripalo 49% Bosne, dok bi Federaciji BiH pripalo 51%.

No bosanski su Srbi bili toliko uvjereni u svoj dobar pregovarački položaj i toliko ravnodušni na prijetnje Zapada da su odbili tu ponudu i nastavili s novim ofenzivama. NATO je uzvratio zračnim napadima. Srbi su se osvetili zarobljavanjem više od četiri stotine međunarodnih mirotvoraca, čime je plaćena cijena zbog lakomislenosti iz prošlosti. Nazočnost zapadnih snaga u Bosni više nije predstavljala prednost, već nedostatak, jer su njihovi pripadnici bili potencijalni taoci.

Godina 1995. bila je godina odluke. Hrvatska je vojska u svibnju vratila zapadnu Slavoniju iz srpskih ruku. Srbi su u znak odmazde ispalili rakete na Zagreb, pri čemu je šest civila poginulo, a još ih je dvjesto ranjeno. No munjeviti uspjeh hrvatskoga vojnog pohoda jasno je pokazao koliko su zapravo slabi srpski pobunjenici u okupiranim dijelovima Hrvatske. Srbi u Bosni slijedili su taktiku svojih kolega iz Hrvatske te napali civilne ciljeve. Tako su u lipnju pojačali granatiranje Sarajeva, a što je bilo najteže od svega, u srpnju su osvojili „sigurnosnu zonu” pod zaštitom UN-a, Srebrenicu. Ta sramna epizoda predstavljala je najveće poniženje Zapada tijekom cijele krize, a za muslimansko stanovništvo toga grada to je značilo gubitak njihova vlasništva, izgon te – za otprilike njih sedam tisuća – smrt.

O događajima koji su uslijedili pisalo se na različite načine. Prava je istina da je Hrvatska, uz potporu uglavnom muslimanske Armije BiH te postrojbi bosanskih Hrvata, poduzela ono s čime je međunarodna zajednica oklijevala četiri duge, sramotne godine. Hrvatska i njezini saveznici vojnim su putem vratili velik dio svoje zemlje što su ga bili zauzeli Srbi, i svojom pobjedom stvorili uvjete za ponovnu uspostavu kakva-takva reda i mira. Hrvatska je vojska 5. kolovoza ušla u Knin i brzo zauzela cijelu Krajinu. Muslimani nisu mogli postići takav uspjeh zbog pomanjkanja teškog oružja, što je bila posljedica nerazumnog embarga Zapada. No ostaje činjenica da bi i Banja Luka, najveći bosanski grad na području što su ga držali Srbi, također pala da nije bilo nove intervencije Zapada, čiji su se vođe kao i obično pokazali majstorima za pretvaranje pobjede u poraz. Da se to dogodilo, Bosna bi bila spašena kao jedinstvena država u kojoj bi bilo izgleda da različite etničke zajednice kad-tad uzmognu ponovno živjeti zajedno pod demokratski izabranom sre-

²³⁴ To su mi u ono vrijeme osobno rekli jedan hrvatski i jedan bosanski general, i dakako, pokazalo se da su imali pravo.

dišnjom vlašću. Banja Luka, valja napomenuti, i sama je bila poprištem masovnog etničkog čišćenja gdje su Srbi spalili omražene džamije i katoličke crkve da ih ne podsjećaju na viševjersku i višetničku prošlost. Ako je ijedno mjesto zaslužilo da se oslobodi od provoditelja etničkog čišćenja, bila je to Banja Luka.

Ne mogu se, pogotovo nakon niza godina takve brutalnosti, voditi čak i pravedni ratovi u kojima ne bi stradali civili. Neki od Srba, koji su sad masovno napustili oslobođena područja, bježali su u strahu od odmazde. Neki su jamačno bili zaplašeni. Mnogo više ih je povjerovalo lažnim uvjerenjima njihovih vođa da će biti izloženi opasnosti od masovnog pokolja. Uistinu, na području ponovno zauzete Krajine bilo je slučajeva ubijanja, pljačke i paleži od strane pristiglih Hrvata.

No ti incidenti, iako vrijedni osude, ne umanjuju činjenicu da je poraz Srba od strane Hrvata i Bošnjaka 1995. godine donio mnogo dobra cijeloj regiji, pa i Zapadu. Bez toga bi se nastavio genocid na Balkanu i poniženje Zapada. Pokušaji da se izjednači vojna akcija kojom je oslobođeno hrvatsko tlo s ranijim primjerima srpske agresije čista su lakrdija.

Zračni udari NATO-a na položaje srpskog topništva oko Sarajeva u to vrijeme također su predstavljali veliku potporu hrvatskim i muslimanskim snagama. Unatoč svim učenim besmislicama što su dolazile iz vojnih izvora, pokazalo se kako zračni napadi doista mogu biti učinkoviti bez uporabe većih vojnih postrojbi na zemlji. Ono što je trebalo obaviti na zemlji moglo se prepustiti lokalnim, a ne nužno međunarodnim snagama – samo ih je valjalo dobro naoružati. A da u ovoj analizi ne bih ispala poput generala nakon bitke, što bi nekome moglo pasti na um, željela bih navesti što sam napisala tri godine prije tih zbivanja:

Neki tvrde da Zapad ništa ne može učiniti ako nismo spremni riskirati da budemo trajno uvučeni u sukob nalik onomu u Vijetnamu ili pak Libanonu, uz možebitne velike ljudske žrtve na našoj strani. To je dijelom posljedica paničarenja, a dijelom pak izlika za pasivnost. Postoji golema razlika između kopnene invazije velikih razmjera, kao što je bila Pustinjska oluja, te niza vojnih intervencija, od ukidanja embarga na uvoz oružja u Bosnu, preko opskrbe snaga u Bosni oružjem, do izravnih udara na vojne i komunikacijske ciljeve.

U nastavku sam ustvrdila kako bi u slučaju da Srbija nastavi podupirati agresiju bosanskih Srba

...trebalo uzvratiti vojnim putem, uključujući bombardiranje mostova na Drini koji povezuju Bosnu i Srbiju, vojnih konvoja, topničkih polo-

na je bila poprištem žene džamije i katoličku prošlost. Ako telja etničkog čišće-

e brutalnosti, voditi Neki od Srba, koji ežali su u strahu od iše ih je povjerovalo loženi opasnosti od zauzete Krajine bilo tiglih Hrvata.

činjenicu da je poraz mnogo dobra cijelaj a Balkanu i poniženje je oslobođeno hrvat-lakrdija.

ništva oko Sarajeva u rvatskim i musliman-što su dolazile iz voj-mogu biti učinkoviti što je trebalo obaviti međunarodnim sna-u ovoj analizi ne bih i moglo pasti na um, : tih zbivanja:

no spremni riskirati u Vijetnamu ili pak ojoj strani. To je dije-a pasivnost. Postoji njera, kao što je bila kidanja embarga na ružjem, do izravnih

Srbija nastavi podupi-

nbarđiranje mostova voja, topničkih polo-

žaja oko [opkoljenog] Sarajeva i Goražda, te vojnih skladišta i druge infrastrukture korisne u ratu. Trebalo bi im jasno reći da ovo doduse nije rat protiv srpskog naroda, ali da je moguć čak i napad na infrastrukturu u samoj Srbiji, bude li ona imala važnu ulogu u ratu.²³⁵

Događaji iz 1995. pokazali su da je takva taktika uspješna. No moj je recept primijenjen tek u kasnijoj fazi vojne akcije na Kosovu 1999. – mada i tad nedovoljno, kako ću poslije opisati.

Daytonski sporazum, koji je potpisan u jesen 1995., još uvijek predstavlja okvir unutar kojega Bosna funkcionira – ili bolje rečeno ne funkcionira. Poput svih prijašnjih planova o razdiobi, u njima je prevelik prostor posvećen brizi za (sad poražene) bosanske Srbe koji su i prouzročili taj problem. Srbi su dobili zaseban autonomni entitet, Republiku Srpsku. Ona je trebala biti dijelom Bosne i Hercegovine. No već i u nazivima samih institucija vidljive su stvarne namjere: dok je srpski entitet dobio atribut „republike”, Bosna i Hercegovina ga je izgubila.

Daytonski sporazum potanko je razrađen, što je također znakovito. Oko tog su se sporazuma sukobile različite težnje i napetosti. Muslimani su isticali one točke u kojima je pridana važnost teritorijalnom i institucionalnom integritetu države. Srbi, a nešto manje i Hrvati, isticali su one točke u kojima se vlast prenosi na lokalnu razinu. No presudna je točka tog sporazuma bilo omogućavanje povratka izbjeglica u svoje domove. Ne dogodi li se to, Dayton bi omogućio razdiobu Bosne i pobjedu onih koji su proveli etničko čišćenje, te njihovih sponzora u Beogradu.

A upravo se to i dogodilo. Dok je, u povratku izbjeglica na područje Federacije BiH, postignut određeni napredak, vlasti Republike Srpske ostale su odlučne u namjeri da spriječe pripadnike manjinskih zajednica da se vrate u domove iz kojih su bili protjerani. Tako je od 715 000 izbjeglica koje su se vratile, 80% otišlo natrag u Federaciju, a samo 20% u područja pod srpskim nadzorom.²³⁶ Katkad se tvrdi kako te brojke nisu važne. „Ne možete prisiliti ljude da žive zajedno ako to ne žele”, kako kaže jedna izreka. A to je, dakako, istina. No neprihvatljivo je da ljudi koji se *žele* vratiti budu spriječeni u tome.

U stvari, stanje je još i teže od toga. Iako je nevojbeno da će godine ratovanja ostaviti duboke i trajne ožiljke na životu u Bosni, Bosna koja neće biti vjerski i etnički mješovita kad-tad će ponovno eksplodirati. Ne

²³⁵ Iz mog članka u *New York Timesu* 6. kolovoza 1992. Više o mom angažmanu u pokušajima da se spasi Bosna, v. *Put k moći*, str. 514 – 517.

²³⁶ Podaci bosanske vlade, od 30. siječnja 2001.

pripadam u one kojima je cilj u Bosni stvaranje nekakve idealne multi-kulturalne zemlje, no doista vjerujem da su politička rješenja utemeljena na nasilju, prijetnjama i pljački u konačnici osuđena na propast – i to zaslužno.

Drugi važan uvjet pod kojim je u Daytonu prihvaćena svojevrsna podjela Bosne i Hercegovine bilo je privođenje ratnih zločinaca. Ono zasad nije daleko odmaknulo. Istina, gotovo pola onih protiv kojih je podignuta javna optužnica već je otišlo u Haag. No neki od najvećih zločinaca, kao što su Radovan Karadžić i Ratko Mladić, dok ovo pišem još su uvijek na slobodi. Iako je u Bosni raspoređeno dvadeset tisuća vojnika pod vodstvom NATO-a, neki sektori – osobito francuski – još uvijek predstavljaju utočište tim nitkovima. U međuvremenu, čini se kako si sud uzima veće ovlasti negoli je to opravdano i potrebno da bi se omogućilo razdoblje mira, stabilnosti i pomirbe. Potpuno je ispravno – i nimalo preuranjeno – što je Milošević, kao kreator nebrojenih tragedija, izveden pred Haški sud. No odsad pa nadalje bi bilo najbolje kad bi se taj sud usredotočio na uhićenje i suđenje onima protiv kojih je već podignuta optužnica, umjesto da podiže nove protiv ljudi koji nisu imali vodeću ulogu u zločinima. *Quid pro quo* trebao bi se svesti na to da svi sudionici ozbiljno udruže snage kako bi počinitelje priveli licu pravde; jer sve dok su oni na slobodi, povratak na normalu neće biti moguć.

Danas se sve češće čuju zahtjevi za reviziju Daytonu. No to može značiti jednu od dvije stvari. To može biti izlika da se zaborave prošla obećanja, ponovno iscrtaju karte, te pripremi brzi odlazak zapadnih vojnika. Može se pretpostaviti da bi to dovelo do priznanja Republike Srpske kao etnički čiste minidržave, ili čak etnički očišćene komponente same Srbije. Takav razvoj događaja, kojim bi agresor bio nagrađen, a žrtva pak kažnjena, bio bi moralno pogrešan.

Bilo bi to nepromišljeno i u političkom smislu. Hrvati u Hercegovini dobili bi zeleno svjetlo da ponovno pokušaju stvoriti svoju vlastitu etnički čistu minidržavu, što bi pak dovelo do sukoba i najvjerojatnije do stvaranja gospodarski neodržive i s vremenom sve radikalnije muslimanske države bez ikakva izlaza na more. Nitko se ne bi trebao radovati mogućnosti da se takvo što dogodi. To ne bi bilo prvi put da se pogrešan postupak obije o glavu Zapadu i ugrozi njegove interese.

S druge strane, revizija Daytonu mogla bi značiti ozbiljan pokušaj da se vođe Republike Srpske primoraju na izvršenje svoje obveze i prihvate ljude koje su prognali oni i njihovi prethodnici. Bosanskim bi se Srbima moglo poručiti kako će, ne omogućе li povratak izbjeglicama, izgubiti pravo na vlastiti autonomni entitet. A vladu u Beogradu trebalo bi upo-

ne kakve idealne multi-
tička rješenja utemeljena
sudena na propast – i to

u prihvaćena svojevrsna
e ratnih zločinaca. Ono
ola onih protiv kojih je
ig. No neki od najvećih
o Mladić, dok ovo pišem
oređeno dvadeset tisuća
– osobito francuski – još
J međuvremenu, čini se
avdano i potrebno da bi
rbe. Potpuno je ispravno
o kreator nebrojenih tra-
nadalje bi bilo najbolje
enje onima protiv kojih
ove protiv ljudi koji nisu
trebao bi se svesti na to
i počinitelje priveli licu
tk na normalu neće biti

1 Daytonu. No to može
ka da se zaborave prošla
i brzi odlazak zapadnih
do priznanja Republike
ki očišćene komponente
agresor bio nagrađen, a

lu. Hrvati u Hercegovini
zoriti svoju vlastitu etnič-
koba i najvjerojatnije do
ve radikalnije musliman-
se ne bi trebao radovati
o prvi put da se pogrešan
e interese.

učiniti ozbiljan pokušaj da
je svoje obveze i prihvate
Bosanskim bi se Srbima
ak izbjeglicama, izgubiti
Beogradu trebalo bi upo-

zoriti kako više neće dobiti pomoć Zapada sve dok bosanski Srbi ne
ispune svoju obvezu.

Uvide li bosanski Srbi da Zapad misli ozbiljno, vjerojatno će i protiv
svoje volje udovoljiti našim zahtjevima, kako bi izbjegli gubitak auto-
nomije. A isto vrijedi i za Beograd, koji je oduvijek imao mnogo veći
utjecaj na vodstvo bosanskih Srba nego što priznaje. Odlazak Miloševića
i njegovih suradnika s pozornice učinio je taj plan još ostvarivijim.

Stoga vjerujem da je potreban samo još jedan, odlučni poticaj. Preo-
stali srpski ekstremisti snažno bi se tomu usprotivili. No nema moguć-
nosti za mir sve dok se ti ljudi ne poraze. A tek kad se to dogodi, među-
narodna zajednica može smanjiti, a s vremenom i okončati naš vojni
angažman. Cilj mora biti stvaranje općih društvenih i političkih uvjeta
za mir, a zatim valja prepustiti tamošnjim ljudima da ga ostvare. To
također znači da moramo omogućiti vladi u Sarajevu da se vojno osposo-
bi kako bi se mogla oduprijeti novim prijetnjama vlastitom autoritetu.
Još uvijek nije prekasno da se Bosni i njezinim narodima pruži šansa.

Stoga zaključujem:

- Napuštanje Bosne, nakon nezapamćenih patnji i tolika truda, bilo
bi moralno pogrešno i politički nepromišljeno.
- Cilj mora biti učinkovita provedba Daytonskog sporazuma kako bi
Bosna ostala cjelovita država, mada s visokim stupnjem decentra-
lizacije, te povratak prognanih u svoje domove.
- No moramo biti i realni. Ne smijemo se odati utopijskim zamisli-
ma o izgradnji države. Cilj bi nam trebao biti stvaranje općih uvjeta
za mir i stabilnost, a zatim dopustiti da lokalne demokratske snage
preuzmu kormilo.
- A već je sazrelo vrijeme za još jedan energični pokušaj da se to učini.

RAT NA KOSOVU

Kad sam bila u Zagrebu u rujnu 1998., održala sam predavanje koje
sam zaključila primjedbom o „teroru i ugnjetavanju kojih sad više nema
u Hrvatskoj, pa čak ni u Bosni, već na Kosovu, gdje je etničko čišćenje
uzelo maha. Tko zna gdje će i kada završiti to bezumlje?“²³⁷

²³⁷ Iz predavanja na Ekonomskome fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 16. rujna 1998.